

Спецыфіка вобразнага мыслення Максіма Багдановіча і Алеся Разанава

У 1911 г. у газеце «Наша ніва» (№ 3–5, 20 і 27 студзеня, 3 лютага) з’явіўся крытычны артыкул, прысвечаны разгляду творчасці тагачасных беларускіх аўтараў. У ім зазначалася: «Што да Багдановіча, то і ў ім непрыкметна шпаркага развіцця, хоць асобнасці яго таленту выступаюць ужо даволі ясна. Гэта паэт-маляр. Слабы як лірык, ён усю сваю ўвагу звяртае на абразнасць зместу вершаў і, разам з тым, клапаціцца аб згушчонасці яго, спадзяваючыся прыдаць ім праз гэта асаблівую сілу, але, сціснутыя павэдлуг такіх заходаў, вершы іншы раз заміж малюнка даюць якісь абрываек яго. Што варта гэтая праца, сказаць пакуль што цяжка, а таму, адзначыўшы даволі шырокі круг тэм у гэтых вершах і бледнасць мовы іх, я пераходжу да другарадных паэтаў» [2, с. 190]. Артыкул, як вядома, належаў самому М. Багдановічу. Можна было б адзначыць самакрытычнасць аўтара (праўда, ёсць меркаванне, што гэтыя радкі маглі быць упісаны кім-небудзь з супрацоўнікаў рэдакцыі [2, с. 514]), аднак, хацелася б звярнуць увагу на іншае. Аўтару дастаткова складана меркаваць пра ўласную творчасць і тым болей рабіць прагнозы наконт таго, ці прынясе яна плён. Мы ж цяпер можам адзначна казаць пра непаўторную творчую спадчыну М. Багдановіча, пра непадпарадкаванасць яго таленту часу, бо і сёння яго вершы не трацяць сваёй актуальнасці, з’яўляюцца прыябным аб’ектам даследавання, а таксама натхняюць многіх мастакоў нашай часу. У манаграфіі «Алесь Разанаў: праблема мастацкай свядомасці» адзначаецца несумненны ўплыў творчасці М. Багдановіча на «фарматворчыя пошукі паэта» [4, с. 34]. Падобныя меркаванні выказаны і іншымі даследчыкамі (А. Кабаковіч, А. Івашчанкам). Некаторыя вобразы з вершаў М. Багдановіча пераклікаюцца з вобразамі, якія згадваюцца ў А. Разанава.

Мяжой паміж дзвюма светамі М. Багдановічу ўяўляецца люстэрка ці паверхня вады. Гэта мяжа паміж уяўным і рэальным, паміж «гэтым» і «тым» жыццём («Дзве смерці», «Возера»). «Багдановіч бачыць свет у адзінстве адлюстраванняў. Праз лесунова люстэрка ён сузірае Беларусь – «зачарованае царства», якое не памерла, а застыла ў часе. Краіна не загінула, яна – у забыцці» [3, с. 135]. Застыласць свету, які знаходзіцца ў глыбіні возера, звязана з тым, што возера ў параўнанні з ракой больш спакойнае. Яно нібы хавае нешта ў сабе, у ім не заўважаецца руху, імклівасці, яно замкнёнае. Нездарма легенды пра з’яўленне таго ці іншага возера часта расказваюць, што на іх месцы некалі стаяў горад (вёска, царква), які праваліўся (напрыклад, легенда пра возера Свіцязь, што ў свой час захапіла А. Міцкевіча і Т. Зана), прычым гэты горад працягвае існаваць пад вадой. Але паколькі само яго знікненне трэба ўспрымаць як праклён, пакаранне, то жыццё ў падводным горадзе спынілася ў той момант, калі ён перайшоў у іншы («азёрны») свет. Рух і застыласць паўстаюць у вершах А. Разанава «Рэчка і возера». Рэчка ў паэта з’яўляецца ўвасабленнем часу, возера – адсутнасцю яго. Аднак, нягледзячы на многія адрозненні, яны ўяўляюць сабой адно і тое ж, бо яны з аднаго рэчыва.

У возеры-люстэрку М. Багдановіча знаходзіцца гісторыя, мінулае: «Як у нязнаны свет акно, / Ляжыць, халоднае, яно, / Жыццё сабою адбівае / І ўсё, што згінула даўно, / У цёмнай глыбіні хавае» [1, с. 53]. Спробу ўбачыць мінулае ў

люстэрку робіць і А. Разанаў у «Паэме пагашаных люстэркаў»: «Што вам згадваецца, / раздарожжы? / Што вы памятаеце, / платы? / Зазіраю ў люстэркі: / можа, / у якім засталася ты?!» [6, с. 68–69]. У творах паэтаў у люстэрках можа быць схавана нешта надзвычай дарагое, ад чаго засталіся толькі ўспаміны. Чаму менавіта ў люстэрках? Верагодна, таму, што ў свет люстэрка (нават калі ў яго ролі выступае вада возера) не так і лёгка трапіць, але тое, што бачыцца, падаецца такім блізкім, як успаміны, якія не хочацца адпускаяць: «Успаміны / тлумачаць нешта, / прагнуць будучыня ўзысці. / Каб успомніць цябе дарэшты, мушу зноўку цябе знайсці» [6, с. 69]. Што тычыцца возера, то ў яго можна паглыбіцца, але ў такім выпадку будзе парушана спакойная паверхня люстэрка, а значыць, чалавек усё адно не патрапіць у той перавернуты свет, які хавае вада. Акрамя таго, вада можа ператварацца ў лёд, які, паводле А. Разанава, уяўляе сабой сон вады: «Вада ўтрымлівае ў сабе лёд як сваю іпастась, як сваю патаемную патэнцыю, як свой летаргічны сон і ўсялякі раз, калі «прыціскаюць» абставіны, пералітоўваецца ў яго» [8, с. 45].

Возера, рака, крыніца, дождж, слёзы (і ўсё гэта – вада) – таямнічыя вобразы ў М. Багдановіча і А. Разанава. У М. Багдановіча з вады, з дажджу пляецца павуцінне: «Дзесь у хмарах жывуць павукі, / Што снуюць павучыну дажджа. / Кожны тлусты і мяккі такі, / Скура слізкая, як у вужа; / Ў целе стыгне халодная кроў, / Злосць бяссэльная ў мутных вачах... / Чуеш! Во шорах ног павукоў, / Аплятаючых сцены і дах» [1, с. 68]. Хмарных павукоў з гэтага верша даследчык П. Васючэнка параўнаў з кінакашмарамі Альфрэда Хічкока [3, с. 136]. Цяжка патлумачыць, чаму ў свядомасці М. Багдановіча ўзнік вобраз злосных, агідных павукоў. У беларускай міфапаэтычнай традыцыі павук часцей звязваецца з працавітасцю, добрымі прадказаннямі і нават з ідэальным станам Сусвету, са знітанасцю ўсіх істот і іх Стваральніка [5, с. 350–351]. Менавіта такі вобраз павука-працаўніка сустракаецца ў вершах А. Разанава «Павуціна»: «Колькі б разоў ні рвалася павуціна, столькі разоў павук яе аднаўляе, даючы прыклад і павучанне ўсім ваярам, усім працаўнікам» [8, с. 65].

Дождж у вершы М. Багдановіча – гэта вынік працы павукоў. У павуціну павукі звычайна доўга сваю ахвяру, абкручваюць яе, і яна не здольная вырвацца (у вершах А. Разанава: «Павуціна як ціна: хто ў яе трапіць, таго яна аблытвае і чалоніць» [8, с. 65]). У М. Багдановіча ахвярамі могуць стаць людзі, бо павуціна дажджу «аплятае» жытло чалавека. Сувязь дажджу і павуціны відавочная: дождж – гэта шматлікія вадзяныя ніткі, павуціна таксама сплятаецца з «ніткамі». Калі ідзе дождж, то чалавек аказваецца нібы закрытым у сваім доме, звычайна абмяжоўваюцца перамяшчэнні. Параўнанне гукаў, якія чуюцца, калі ідзе дождж, з шоргатам ног павукоў з'яўляецца арыгінальным і трапным. Аднак чаму паэт апісвае павукоў менавіта як варожых істот? Прычым злосць іх «бяссэльная». Ці не ідзе тут гутарка пра нематываванае зло, якое невядома чаму існуе ў свеце і можа нечакана нарадзіцца ў душы чалавека (напрыклад, падобныя перараджэнні адлюстроўваў у сваіх творах амерыканскі рамантык Э.А. По). Ці М. Багдановіч мае на ўвазе варожасць свету наогул? Уяўленні пра тое, што нешта незразумелае, неспасцігальнае і захапляльна-страшнае акружае чалавека, адлюстраваныя ў спадчыне еўрапейскіх пісьменнікаў-сімвалістаў (у творчасці М. Багдановіча даследчыкі А. Лойка, І. Навуменка, Г. Адамовіч,

І. Багдановіч, Е. Лявонава, П. Васючэнка таксама адзначаюць рысы сімвалізму і імпрэсіянізму). Напрыклад, героі знакамітага драматурга М. Метэрлінка часта перажываюць страх перад невядомым знешнім светам, які можа ўварвацца ў жыццё чалавека, у яго душу і парушыць гармонію, зламаць чалавека, парваць яго сувязі з блізкімі, адабраць у яго тое, што з'яўляецца самым каштоўным. Тое, што звонку – варожае, тое, што ўнутры – крохкае і кволае. У вершы М. Багдановіча страх напаўняе тых, хто знаходзіцца ў доме («Чуеш!» – зварот да таго, хто знаходзіцца побач, хто таксама прыслухоўваецца да таямнічых шлохаў). Павукі пакуль аплятаюць дом, аднак жах заключаецца не толькі ў тым, што яны могуць пранікнуць унутр, але і ў тым, што яны могуць не выпусціць тых, хто знаходзіцца ў доме. Ізноў жа паказваецца вобраз замкнёнай прасторы, з якой нельга вырвацца (як у выпадку з возерам, дзе пахавана нешта незвычайнае, што нельга дастаць).

Вада ў А. Разанава – тое, што можа наталіць смагу. Вада і смага – шматзначныя сімвалы. Вада – гэта працяг жыцця, гэта вельмі гэта адлюстраванне рэальнасці, быццё («Студня», «Дождж», «Рэчка і возера»). Смага – гэта не толькі жаданне напіцца вады (у творчасці А. Разанава нагул звычайныя дзеянні і назіранні за звыклымі, нібыта штодзённымі маляўніцтвамі заўжды маюць патаемны, філасофскі сэнс). Смага – гэта чакаанне, гэта выпрабаванне, гэта таксама, як і вада, жыццё, патэнцыял: «Я веру у вартаўніку, / я веру студні, / я веру свайму нераспазнаванаму прызначэнню – і гатовы трываць, колькі трэба трываць, / і гатовы гарэць на нябачным вогнішчы смагі, колькі трэба гарэць, каб споўніць, што мушу і што магу...» [7, с. 51]. Паколькі жыццё асацыіруецца з вадой, то зразумелым становіцца зыкарыстанне ў творчасці А. Разанава вобраза падводнага плыўца – гэта чалавек, якога імчыць плынь жыцця, які злучаны з ёю.

У творчасці М. Багдановіча і А. Разанава – прадстаўнікоў беларускай філасофскай лірыкі – сімвалы люстэрка, возера, вады, дажджу, павуціны, павука з'яўляюцца шматзначнымі, але менавіта магчымасці шматлікіх інтэрпрэтацый звязваюць гэтыя вобразы ў адно цэлае. Аўтары пры дапамозе блізкага і зразумелага рэчывага свету паказваюць свет іншы – той, які немагчыма ўбачыць вачыма, але можна спасцігнуць пры дапамозе ўнутранага зроку, гэта свет думак, адчуванняў, гэта своеасаблівае ўспрыняцце быцця чалавека.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск, 1992–1995. – Т. 1 : Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 1992.
2. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск, 1992–1995. – Т. 2 : Маст. проза, пераклады, літаратурныя артыкулы, рэцэнзіі і нататкі, чарнавыя накіды. – 1993.
3. Васючэнка, П.В. Беларуская літаратура XX стагоддзя і сімвалізм / П.В. Васючэнка. – Мінск, 2004.
4. Кісліцына, Г.М. Алесь Разанаў: праблема мастацкай свядомасці / Г.М. Кісліцына. – Мінск, 1997.
5. Лобач, У. Павук / У. Лобач, С. Санько // Беларуская міфалогія : энцыклапедычны слоўнік / С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч [і інш.]. – Мінск, 2004.
6. Разанаў, А. Каб мелі шчасце ўваскрасаць і лётаць / А. Разанаў. – Мінск, 2006.
7. Разанаў, А. Лясная дарога / А. Разанаў. – Мінск, 2005.
8. Разанаў, А. Пчала пачала паломнічаць / А. Разанаў. – Мінск, 2009.